

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ СТУДЕНТА УНІВЕРСИТЕТУ З ПОЗИЦІЙ ПЕДАГОГІЧНОЇ АКМЕОЛОГІЇ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Актуальність проблеми формування суб'єктності студента університету зумовлена тим, що притаманна нашому часу динаміка соціального і технологічного прогресу вимагає від випускника університету умінь швидко адаптуватися до професійно-педагогічної діяльності, при цьому змінювати її та удосконалювати на основі самостійного набуття майбутніми педагогами знань, знаходити шляхи успішного розв'язання професійно-педагогічних та соціальних завдань у будь-яких нестандартних педагогічних ситуаціях.

На сьогодні педагогіка ще не сформувалася як цілісна система знань про саморозвиток людини в освітньому просторі. Очевидно, професійно-педагогічна підготовка студентів вимагає від майбутніх педагогів не стільки підготовки як педагога-предметника, скільки формування фахівця з розвитку особистості, що неможливо без інтеграції суміжних наук, педагогіки та психології. Така інтеграція сприятиме створенню нашої освітньої моделі з формування суб'єктності майбутнього фахівця в професійно-педагогічній діяльності. Ми вважаємо, що освітня модель може бути розроблена в межах педагогічної акмеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Аналіз останніх вітчизняних досліджень та публікацій свідчить, що поняття суб'єктності вперше було досліджено в межах акмеологічного підходу, тому ми вважаємо суттєвим розглянути особистісні характеристики суб'єктності студента з позицій педагогічної акмеології. Треба зазначити, що проблема формування суб'єктності студентів, що знаходиться на стику наук – філософії, психології, педагогіки, педагогічної психології та ін. Отже, на теоретико-методологічному рівні проблема суб'єктності з психолого-педагогічної точки зору досліджувалася в роботах Л.Абдаліної, О.Анісімова, Т.Гуциної, О.Жорнової, О.Полухіної, М.Севастьяка, Л.Скорича, В.Сластьоніна, В.Ткачова, Є.Уварова, В.Чернобровкіна та ін.

Концепцію суб'єктності в контексті педагогічної акмеології досліджували В.Вакуленко, А.Деркач, М.Земцова, Л.Кленіна, О.Манолова, С.Пальчевський, О.Шмельова та ін.

Аналіз літератури з визначення сутності поняття суб'єктності, дозволяє нам стверджувати, що суб'єктність особистості може бути визначена як функціональна система, яку людина будує самостійно в процесі життєдіяльності і може бути перетворена за її бажанням залежно від мотивів людини. Суб'єктність визначається саморозвитком та самоорганізацією і реалізується завдяки активності, яка передбачає особистісну діяльність людини. Отже, суб'єктність передбачає активність людини, перш за все, до самого себе, тобто визначення цілей, завдань, формування мотивів діяльності та ін., а також до об'єкту, який вона перетворює.

В контексті педагогічної акмеології видатний науковець А.Деркач зазначає, що професійна акмеологія виявляє умови та основи процесу реалізації творчого потенціалу майбутнього фахівця, його творчого розвитку в самореалізації, і все в більшій мірі розкриває складний зміст цього феномену, його багатоплановість і багаторівневу зумовленість в системну цілісність процесу розвитку людини – в онтогенезі, філогенезі, культурно-історичному здійсненні [4, с. 10].

Формулювання цілей статті... Отже, метою нашої статті є висвітлення теоретичних основ формування суб'єктності студента з позицій педагогічної акмеології та визначення основних напрямків проявлення суб'єктності студента на вищому рівні його розвитку з точки зору педагогічної акмеології.

Виклад основного матеріалу дослідження... В межах нашого дослідження нас цікавлять питання особистісних характеристик суб'єктності студентів університету з позицій педагогічної акмеології, оскільки поняття суб'єктності вперше було досліджено в межах акмеологічного підходу, тому ми вважаємо суттєвим розглянути особистісні характеристики суб'єктності студента з позицій педагогічної акмеології. Перш ніж ми перейдемо до визначення характеристик цього поняття, розглянемо педагогічну акмеологію в системі педагогічних наук.

В основі поняття "акмеологія", що було запропоновано вперше на початку минулого сторіччя Н. Рибніковим для позначення науки про розвиток людей, полягає термін "акме" як найвищої точки творчої сутності людини в житті. З позицій педагогічної психології "акме" – це не гідність окремої людини, а об'єктивна здатність і можливість, необхідність повноцінного розвитку людини, її саморозвитку і самореалізації, реальність здійснення та ступінь проявлення яких визначається великим комплексом різних обставин, що визначає особливості онтогенезу кожної конкретної людини, в тому числі її індивідуальних особливостей, рівнем розвитку її потреби до самореалізації, а також специфікою культурно-історичного середовища, рівнем історичного розвитку суспільства в цілому [4, с. 13].

Набагато пізніше, в ході розвитку акмеології як науки, науковці та дослідники визначили, що на ступені вже дорослої людини індивід проявляє себе як особистість і активний діяч, професіонал. Саме тому в акмеології

особлива увага приділяється вивченню професійної діяльності людини, в якій створюються оптимальні умови для проявлення людиною своїх потенційних можливостей. Ступінь, рівень та характер проявлення (акме) визначається багатьма обставинами, такими як вік, рівень розвинутої суб'єктності, діяльності, соціальні та історичні умови та ін.

Зрозуміло, що як будь-яка наукова галузь, в тому числі і педагогічна акмеологія, має предмет вивчення. На думку С.Пальчевського, предметом педагогічної акмеології є саморозвиток суб'єктів педагогічного процесу (педагогічних працівників шкільних навчально-виховних закладів, учителів середньо освітніх навчальних закладів, професорсько-викладацького складу, спеціалізованих навчальних закладів різного рівня акредитації і відповідно цим закладам студентів та слухачів) у ході освітньої діяльності з метою підготовки до самовизначення в житті, професійного становлення, розвитку і вдосконалення професійної майстерності на шляху реалізації особистісної стратегії життя [7, с. 32].

Науковець визначає завдання педагогічної акмеології як науки:

- розвиток у студентів тих відмінних внутрішніх якостей, які необхідні для найповнішої професійної самореалізації;
- розробка педагогічних методик та психотехнік для професійного самовизначення особистості на етапі закінчення загальноосвітніх навчальних закладів перед виходом в самостійне життя;
- дослідження психолого-педагогічних умов професійного становлення особистості у період навчання у вищих навчальних закладах різного рівня акредитації;
- розробка акмеологічних моделей професійного становлення фахівців різноманітних галузей та педагогічних працівників, що відповідають за їх підготовку;
- знаходження шляхів удосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників освіти;
- розробка й наукове обґрунтування моделей професіоналізму педагогічної діяльності як динамічної системи, інваріантної до всіх педагогічних систем;
- розробка методичного інструментарію, що дозволяє діагностувати досягнутий рівень професіоналізму як певним педагогам, так і окремим педагогічним колективам;
- розробка проблем, пов'язаних із механізмами формування у майбутнього професіонала фахової мотивації, саморефлексії, потреби в актуалізації фахово-особистісного потенціалу;
- розробки акмеологічних концепцій розвитку середньої та вищої професійної освіти [7, с. 33].

Суттєве зауваження зробила О.Шмельова, яка підкреслює, що педагогічна акмеологія вивчає професіоналізм як інтегративну якість особистості та діяльності, а також розглядає її рівні, етапи, технології і фактори становлення в процесі професійної підготовки, перепідготовки, самовиховання і творчої самореалізації фахівця. Педагогічна акмеологія досліджує продуктивність і рівні як якісну характеристику в оцінюванні результатів професійно-педагогічної діяльності в педагогічній системі, стратегії і технології навчально-виховного процесу, способів вирішення педагогічних завдань. Предметом педагогічної акмеології є виявлення закономірностей саморозвитку педагога до майстерності, знаходження в саморозвитку стартових можливостей, етапів нарощуванні творчого потенціалу і підтримки професійної форми. Більш того, предметом педагогічної акмеології також є закономірності, умови і фактори продуктивного функціонування освітніх систем, а також стимулювання самореалізації творчого потенціалу основних учасників освітнього процесу [10, с. 39].

В контексті визначення акмеологічного простору суб'єкту, науковець О.Манолова вважає, що суб'єктність – це цілісна система, яка постійно розвивається та динамічно перетворюється завдяки людської діяльності, взаємодій та стосунків, – це сфера розвитку людини в процесі її підготовки, вибору своєї професійної діяльності, адаптації, становлення, удосконалення її як індивіду, особистості та суб'єкту професійної діяльності, а також оптимального виходу із системи професіоналізації, де суб'єкт активно взаємодіє із середовищем і є носієм суб'єктності, що постійно розвивається [6, с. 58].

Очевидно, акмеологічний простір вміщує професійний простір людини, що сприяє розвитку та продуктивної реалізації професійних здатностей людини як суб'єкта діяльності. З точки зору педагогічної акмеології, ознаками професійної суб'єктності є параметри активності людини:

- 1) активна орієнтовка (в новій ситуації, матеріалі);
- 2) розуміння (структури своєї діяльності, якостей особистості, етапів життєвого шляху);
- 3) ініціатива, самостійне цілеполягання, планування, передбачення;
- 4) інтенсивне включення в діяльність;
- 5) бажання до саморегуляції (самоконтролю, самокорекції, самокомпенсації), володіння прийомами саморегуляції;
- 6) розуміння протиріч свого розвитку, їх уникнення, забезпечення балансу та гармонії;
- 7) постійний настрій на саморозвиток та самооновлення;
- 8) потяг до самореалізації та творчого удосконалення;

9) інтеграція свого професійного шляху, вміння структурувати та упорядковувати свій професійний досвід та досвід інших [6, с. 59].

В наукових дослідженнях Л.Абдаліна і О.Полухіна пропонують наступну структуру суб'єктної позиції студента, яка представлена ціннісним, змістовним та регулятивними компонентами [1, с. 103]. Науковці вважають, що особливе місце займає змістовний компонент, тобто відношення студента. Змістовний компонент відображає сутність відношення студента до себе, до інших, до професійної діяльності, до оточуючого світу як до суб'єкту життєдіяльності. Більш того, змістовний компонент відображає відношення студента у якості сукупності сформованих особистісних якостей, таких як:

- активність;
- ініціативність;
- відповідальність;
- гармонічність.

Аналогічної думки дотримуються психологи В.Ткачов та В.Іванова щодо структури суб'єктності студентів, яка вміщує активність, саморегуляцію, бажання до саморозвитку, розуміння власної унікальності, розуміння та прийняття інших, свободи вибору, відповідальність [9, с. 60].

Натомість, наші міркування збігаються із думкою видатного науковця К.Абульханова-Славської, яка визначає "ініціативність та відповідальність як форми активності, якості, які розвиваються у індивіда в більшій або меншій мірі залежно від того, наскільки суспільством йому надана свобода і наскільки він приймає суспільну необхідність" [3, с. 109]. Так, різні форми активності можуть проявлятися на різних етапах життєвого шляху людини і розвиватися в соціальному просторі.

З педагогічної точки зору поняття „відповідальність” трактується як принципове відношення до власного життя та життя взагалі, – це не стільки розуміння всіх наслідків вже “совершенно”, скільки відповідальність за нереалізоване. Ініціативність – це проявлення суб'єктом активності, яка не була стимульована зовнішніми чинниками і незалежними від нього обставинами [1, с. 105].

В своїх наукових працях К.Абульханова-Славська пише, що “особистість, яка проявляє ініціативу, бере на себе вирішення завдання в цілому, іноді навіть усуває об'єктивне неузгодження умов і вимог завдання, при цьому вона долає труднощі” [2, с. 326]. В контексті досліджень особистості як суб'єкту діяльності науковець вважає, що ініціатива – це вираження бажань, мотивів суб'єкту, а відповідальність – це добровільне, тобто внутрішньо прийнята необхідність правил, вимог та ін. [3, с. 109].

В нашому дослідженні відповідальність з боку студента, ми розглядаємо як втілення самостійної особистості студента в діях та вчинках, як особистісний контроль з боку студента за своїми власними діями як суб'єкта діяльності з точки зору виконання їм правил і норм. Ініціативність студента розкриває його внутрішній потяг особистості, використанні нових форм діяльності і взаємодії з самим собою та іншими людьми, а також з оточенням взагалі.

Очевидно, науковець вважає, що в ході сумісної діяльності повинен відбуватися обмін індивідуальними якостями, що розширює спектр індивідуальних можливостей. Сумісна діяльність розвиває здібності, бажання, уміння співставляти свої цінності і свої дії з діями інших людей на основі певних взаємовідносин з ними. Уміння мобілізувати активність не тільки за бажанням людини, а й в потрібному напрямку проявити ініціативу, рішучість та відповідальність – це ті якості, які розвиває сумісна діяльність.

В контексті становлення професійної суб'єктності, Т.Гущина зазначає, що “процес становлення професійної суб'єктності вміщує в себе конструювання способів оволодіння операційною стороною діяльності, які своїм змістом формують мотиви професійного становлення, а також комплексу вимірювань, що направлені на розуміння соціальної значущості своєї професії, тобто необхідно оптимальне поєднання змістовних (інтерес до професії, потреба до самореалізації) та адекватних (престиж процесії) мотивів діяльності” [5, с. 29]. З точки зору структури суб'єктності в професійній діяльності, виділяють два головних аспекти: змістовний і динамічний, тому що процес професійної суб'єктності розглядається як двобічний процес. З одного боку, входження студента в професійне середовище, засвоєння їм професійного досвіду, оволодіння стандартами і цінностями професійного співтовариства, а з іншого – як процес активної реалізації себе, неперервного професійного саморозвитку. Якщо змістовний аспект суб'єктності вміщує особливості професійної діяльності, то динамічний аспект суб'єктності проявляється в організації внутрішньої активності суб'єктів.

З позицій педагогічної акмеології суб'єктність педагога вміщує, по-перше, готовність майбутнього педагога до інноваційної професійно-педагогічної діяльності, в структура якої вміщує:

- 1) професійну компетентність як систему знань і умінь педагога;
- 2) педагогічну майстерність як здатність до творчого, нестандартного вирішення професійних завдань;
- 3) педагогічну спрямованість до професійної діяльності як системи домінуючих мотивів педагогічної роботи, стійку мотивацію до педагогічної діяльності;
- 4) професіоналізм педагога, який співвідноситься з духовно-моральною, акмеологічною позицією, яка виявляється у таких показниках:

- усвідомлення цілі як цілісного розвитку людини з пріоритетом у формуванні морально-гуманістичної особистості, що призводить до формування духовно-моральних основ соціальної зрілості учнів;
- відмова від авторитарних методів у навчанні та вихованні, побудова виховного процесу як низки життєвозначущих для учня подій, як процесу оволодіння методами та прийомами активної взаємодії, розкріпачення особистості учня, звільнення від страху перед помилкою, створення ситуацій вільного вибору, індивідуального темпу і видів діяльності;
- цілісність свого світорозуміння з позицій моральних загальнолюдських цінностей, наявність власної гуманістичної концепції виховання, зміна ситуативної поведінки майбутнього педагога на концептуальну;
- гуманізація педагогічного спілкування шляхом оволодіння методами, прийомами і формами взаємодії, що стимулюють активність і розкривають творчий потенціал особистості учня, створюють емоційно-психологічного комфорту у спілкуванні;
- застосування методу „акмеологічної дії” як інформаційно-енергетичного впливу власного прикладу на стимулювання саморозвитку, творчості та досягнень [7, с. 58-60].

Однак, О.Полухина вважає, що критерії, що дозволяють фіксувати й аналізувати суб'єктність студента, виступають основними компонентами її структури, розвиток яких є показником розвитку як окремих компонентів, так й процесу освіти в цілому:

- прагнення до особистісної й професійної самоактуалізації і самореалізації;
- активність, ініціативність, самостійність, відповідальність, гармонійність;
- вміння раціонально організувати і контролювати власну життєдіяльність;
- відношення до самого себе та до інших як суб'єктам власної життєдіяльності [8, с. 254].

В контексті професійної підготовки учителів науковці вважають головним критерієм ступінь творчої готовності випускників до вирішення педагогічних завдань в професійній діяльності. Ознаками реалізації цього критерію у вищому педагогічному навчальному закладі є такі:

- 1) система ціннісних відносин до дітей, до їх творчих можливостей, які потрібно розвивати випускникам засобами навчальних дисциплін;
- 2) достатній рівень розвитку у студентів здібностей до майбутньої діяльності (професійно-педагогічної, духовної, спеціальних, саморозвитку, самоорганізації, самоконтролю);
- 3) достатній рівень розвитку професійної компетентності;
- 4) достатньо високий рівень професійно-педагогічної уміння в сфері конструювання авторської системи діяльності та її реалізація в спільній діяльності із учнями;
- 5) уміння проектувати майбутню діяльність [10, с. 39].

Оскільки в основі поняття суб'єктності полягає діяльність суб'єкту, який створює власний соціальний простір, то суб'єктність отримує важливий компонент в змістовному значенні цього поняття, тобто різні особистісні характеристики суб'єктності – “самості”, що зумовлюють відношення до самого себе (самопізнання, самовизначення, самовираження, самореалізація, саморозвиток, самооцінка та ін.). Співвідношення, що реалізує “самість”, стає головним фактором, на думку А.Деркача, розвитку людини як носія унікальних якостей певної системної цілісності та покращенням її суб'єктного потенціалу [4, с. 150-155]. Науковець підкреслює, що “самість” не є тотожним поняттю “Я”, воно реалізується в Я-понятті як особлива якість людської визначеності, як проявлення суб'єктності і реалізується в діяльності, що забезпечує розвиток Я-індивіда.

В контексті педагогічної акмеології розвиток суб'єктності студента передбачає розвиток “самостей”, по-перше, *професійну самосвідомість студента*, яка відображається в особистісному розумінні професійно-педагогічної діяльності, в ціннісному відношенні до професії, що виступає умовою до самовизначення та самореалізації; по-друге, *самовизначення*, що передбачає вибір та формування студентом власної системи цінностей, мотивів, уявлень про професійно-педагогічну діяльність та самостійне визначення цілей, засобів їх досягнення. По-третє, *самореалізація* особистості студента до професійно-педагогічної підготовки трактується нами як індивідуальний процес в результаті, якого відбувається здійснення можливостей та ресурсів розвитку студентом Я-професійного в педагогічній діяльності. По-четверте, *саморозвиток* студента, що передбачає цілеспрямоване самовдосконалення самого себе відповідно до професійно-педагогічної діяльності протягом усього життя.

Висновки... В контексті визначення педагогічного акмеологічного простору, нами було визначено, що суб'єктність – це цілісна акмеологічна система, яка постійно розвивається та динамічно перетворюється завдяки педагогічній діяльності, взаємодій та стосунків, що сприяють розвитку студентів в процесі професійної підготовки, вибору своєї професійної діяльності, адаптації, становлення, удосконалення особистості та професійної діяльності, а також оптимального виходу із системи професіоналізації, де суб'єкт є носієм суб'єктності, що постійно розвивається.

З позицій педагогічної акмеології суб'єктність студента вміщує його готовність до інноваційної професійно-педагогічної діяльності, систему знань і умінь майбутнього педагога, його педагогічну майстерність як здатність до творчого, нестандартного вирішення професійних завдань та педагогічну спрямованість до професійної

діяльності як системи домінуючих мотивів педагогічної роботи, стійку мотивацію педагогічної діяльності, і, нарешті, професіоналізм, який співвідноситься з духовно-моральною, акмеологічною позицією.

В ході нашого дослідження нами були визначені проявлення суб'єктності студента на вищому рівні його розвитку з точки зору педагогічної акмеології, а саме професійна самосвідомість, самовизначення, самореалізація, саморозвиток студента.

Література

1. Абдалина Л.В. Субъектная позиция как совокупность отношений личности студента-психолога / Л.В.Абдалина, О.П.Полухина // Вестник Тамбовского ун-та. Гуманитарные науки. Педагогика и психология. – 2010. – Вып. 4 (84). – С. 103-106.
2. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности : монография / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М.: «Наука», 1980. – 334 с.
3. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни : монография / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М.: «Мысль», 1991. – 299 с.
4. Деркач А.А. Самореализация – основание акмеологического развития : монография / Анатолий Алексеевич Деркач, Эди Викторовна Сайко. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2010. – 224 с.
5. Гущина Т.И. Становление профессиональной субъектности будущих юристов на этапе ранней профессионализации / Т.И.Гущина, И.Г.Андреева // Психология в вузе. – 2010. – № 1. – С. 27-40.
6. Манолова О.Н. Пространство активности субъекта как акмеологический ресурс / Олеся Николаевна Манолова // Мир психологии. – 2009. – №1 (57). – С. 56-64.
7. Пальчевский С.С. Акмеология : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Пальчевський С.С. – К.: Кондор, 2008. – 398 с.
8. Полухина О.П. Структурно-содержательная характеристика компонентов субъектной позиции личности студента на примере психолога / Ольга Петровна Полухина // Вестник Тамбовского университета. Гуманитарные науки. Педагогика и психология. – 2010. – Выпуск 5(85). – С. 250-254.
9. Ткачев В.Н. Динамика развития субъектности у студентов-психологов в процессе обучения в вузе / В. Н. Ткачев, В. А. Иванова // Высшее образование сегодня. – 2011. – № 5. – С. 59-62.
10. Шмелева Е.А. Акмеология в профессиональной подготовке учителя к педагогическим инновациям / Елена Александровна Шмелева // Высшее образование сегодня. – 2010. – № 6. – С. 37-39.

Анотація

В статті розглядаються теоретичні основи формування суб'єктності студента з позицій педагогічної акмеології. Автор розкриває основні напрямки проявлення суб'єктності студента в контексті професійної акмеології.

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические основы формирования субъектности студента с позиций педагогической акмеологии. Автор раскрывает основные направления проявления субъектности студента в контексте профессиональной акмеологии.

Summary

The article deals with the theoretical fundamentals of the student's subjectiveness formation from the position of Pedagogical Acmeology. The author studies the core directions of student's subjectiveness recognition in the professional acmeological context.

Ключові слова: суб'єктність студента, педагогічна акмеологія, професійно-педагогічна підготовка, професійна самосвідомість, самовизначення, самореалізація, саморозвиток студента.

Ключевые слова: субъектность студента, педагогическая акмеология, профессионально-педагогическая подготовка, профессиональное самосознание, самоопределение, самореализация, саморазвитие студента.

Key words: student's subjectiveness, Pedagogical Acmeology, professional and pedagogical preparation, professional selfconsciousness, self-determination, self-realization, student's self-development..

Подано до редакції 13.02.2012.